

Lana Hudeček

POIMENIČENI PRIDJEVI I PRIDJEVI U IMENIČKOJ SLUŽBI U HRVOJEVU MISALU

U radu se prikazuje uporaba poimeničenih pridjeva i pridjeva u imeničkoj službi u Hrvojevu misalu, te pokušavaju pojasniti pomaci u značenju i funkcioniranju sintagme u kojoj pridjev od minornog konstituenta postaje njezinim nositeljem. Ukazuje se na koji način zalihosni dio imeničke sintagme sadržane u poimeničenom pridjevu i pridjevu u imeničkoj službi svojim općim ili konkretnim značenjem određuje oblik pridjeva i pokazuje na koji način autor Misala upotrebljava poimeničene pridjeve kao dobro promišljeno stilsko sredstvo.

U pridjeva kod kojih je od –za njih tipične atributne funkcije– došlo do preuzimanja sintaktičke funkcije subjekta ili objekta dolazi u hrvatskom jeziku vrlo rijetko do njihova pravoga, potpunoga poimeničavanja. Supstantivizacija tipa *mlada, zlo, dobro, ujna, strina*, u kojoj opisni ili posvojni pridjevi uz sintaktičku funkciju imenice poprimaju i njezinu deklinaciju te se više i ne osjećaju kao pridjevi, pojava je do koje je došlo u vrlo malom broju slučajeva; mnogo češće dolazi samo do preuzimanja sintaktičke funkcije imeničke riječi, tj. do stupanja pridjeva u takvu imeničku službu u kojoj je pridjev elipsa sa snažnijim ili slabijim naslonom na imeničku riječ koja se podrazumijeva. Od minornog konstituenta imeničke sintagme pridjev tako postaje njezinim nositeljem koji mora *sam* predati obavijesnost cijele sintagme. U takvim slučajevima pridjev gotovo redovito zadržava vlastitu pridjevsku deklinaciju, ostaje pridjevom po obliku i značenju i samo se upotrebljava u službi imenice. Najčešće je potvrđen u određenom obliku (“obliku atributa”), ali ima i slučajeva da se javlja u neodređenom obliku (*sit gladnu ne vjeruje, bogat jede kad hoće, a siromah kad može, itd.*)¹.

U pregledanom korpusu² koji je pisan hrvatskom redakcijom općeslavenskoga književnog jezika poimeničeni pridjevi i pridjevi u imeničkoj službi potvrđeni su u vrlo velikom broju. Lako se može objasniti i zašto je tako. Sadržeci

¹ prema: *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb 1979.

² *Hrvojev misal* (pretisak; Zagreb–Ljubljana–Graz 1973) s popratnim tekstovima iz *Ročkog misala, Novakova misala, misala Illirico 4*. Kratice u radu *Hm, Ro, Nk, IIIA*

tekstove općega, poučnoga karaktera i općepoznatoga biblijskog sadržaja, tekstove namijenjene da se prenose ljudstvu kako bi ga se uputilo na bolji život, poučilo kakve *osobine* valja, a kakve ne valja posjedovati, *kakav* valja, a *kakav* ne valja biti, misalni tekst izuzetno je pogodan za upotrebu poimeničenih pridjeva i pridjeva u imeničkoj službi.³ Naime, svaka od ispričanih priča nema kao osnovni cilj prenošenje konkretnoga događaja, već se konkretna zgoda priča kako bi se problem koji iznosi generalizirao, uopćio; u biti, u pouci, stoji nauk što se događa s nekim tko posjeduje određene *kvalitete* (s nekim tko je *kakav*); kako treba postupati s nekim tko se odlikuje određenim svojstvom (s nekim tko je *kakav*), itd. Znači, osobina je ono što dolazi u prvi plan. Ono o čemu je riječ opisuje se svojom temeljnom, najmarkantnijom osobinom, odnosno, osobinom koja ga je učinila predmetom pripovjedaočeve pažnje. U gramatičkom smislu to znači *poimeničenim pridjevom*, pridjevom koji raspoznavamo kao imenicu, ili, u mnogo većem broju slučajeva, *pridjevom u imeničkoj službi* koji kao nositelj imeničke sintagme definira njezin cjelokupan sadržaj svojstvom (kakvoćom) opisanoga predmeta.

Osim navedenih razloga koji uvjetuju učestalu uporabu pridjeva u imeničkoj službi u jeziku misala, postoji još jedan: jezik misala je dobrim dijelom jezik više-manje ustaljenih fraza i ustaljenih biblijskih kodova. Upravo zbog čestoga ponavljanja okamenjenih i jednoznačnih sveza imenice i pridjeva dolazi do otpadanja imenice. Stupanj poimeničenosti javlja se tako kao mjera sraslosti članova

³ Kao provjera tezi o pogodnosti misalnog teksta za upotrebu poimeničenih pridjeva i pridjeva u imeničkoj službi pregledana je konkordancija *Razvoda istarskoga* kao reprezentativnoga povijesnog dokumenta, te nekoliko desetaka stranica *Korizmenjaka Koluničeva zbornika* kao reprezentativnoga spomenika zborničke literature. U *Razvodu istarskom* gotovo da i nema pridjeva u imeničkoj službi osim učestaloga *stari* koji se javlja samo u množinskim oblicima, često u komparativu koji se značenjski ne razlikuje od pozitiva, u značenju *pretci*:

...rekoše da esu nih *starei* tu...veće krat hodili...0192

...i tako list *stari* potvrdiše...1359

...nisu bili naši *starii* dobrovolni, nego su stvoreni (razvodi) prek njih vole...0890

U genitivu često dolazi do pomaka u značenju, pa *od starih* znači *od davnina*, i upotrebljava se isključivo u genitivu kao okamenjena sintagma koja nema nominativnoga lika:

...tako oni obrediše kako e *od starih* prišlo...1644

...imaju plaćati kako e *od starih* prišlo...1187

Analiziranjem pridjeva u imeničkoj službi u *Korizmenjaku Koluničeva zbornika* može se fino ocrtati razlika prema uporabi istih oblika u misalnom i propovjednom tekstu. Mada je u oba slučaja riječ o poučnim tekstovima, Misal nudi dobro poznat, standardni, strogim jezičnim i stilskim kodovima određen biblijski tekst. Propovjedni, Koluničev tekst, naprotiv, daje propovijedi koje pričaju puku nov sadržaj; mada je i njegova pouka općega karaktera, njegov jezik ne podliježe strogo određenim kanonima poput biblijskoga. Tako je u Koluniča zanemarivo rijeđak prijenos sintaktičke funkcije imenice na njezin atribut i odvija se gotovo isključivo unutar poznate biblijske sintagme:

...da hiniš' t'voga *iskr'nega*, ti vaz'da sag'rišaš smrt'no...3

...ê se is'povidam da sam sagrišil' pred' obrazom' tvojim čineći hin'be i laihe proti tebi i proti *iskrnemu*...

sintagme. U ovom radu dat ću pregled poimeničenih pridjeva u pregledanom korpusu podijelivši ih na dvije osnovne skupine. Prvu čine pravi poimeničeni pridjevi, kod kojih je došlo do odmaka u značenju u odnosu na "obični", nepoimeničeni pridjev, a tu i tamo i do preuzimanja imeničke deklinacije, koje ću u tekstu koji slijedi zvati *poimeničenim pridjevima*, a drugu djelomično poimeničeni pridjevi (tj. takvi koji su preuzeli sintaktičku funkciju imeničke riječi, a ostali pridjevima po obliku i značenju) koje ću dalje zvati *pridjevima u imeničkoj službi*.

1. POIMENIČENI PRIDJEVI

Poimeničene pridjeve od pridjeva u imeničkoj službi razlikuje to što je u njihovu značenju došlo do odmaka od temeljnoga pridjevskog značenja; leksikografski gledano, to su riječi koje bi u rječniku trebale stajati kao zasebne natuknice, a nikako ih ne bi valjalo obrađivati pod odgovarajućim pridjevom. Poimeničeni je, dakle, pridjev onaj kod kojega je u odnosu na temeljni pridjev od kojega je izveden došlo do pomaka u značenju, i to takva, da se to značenje može definirati imenicom.

Kad je pak riječ o deklinaciji, to prvo postavljeno načelo po kojem se poimeničeni pridjevi razlikuju od pridjeva u imeničkoj funkciji, uvjetuje da odstupamo od uobičajenoga definiranja poimeničenih pridjeva isključivo kao pridjeva koji su preuzeli imeničku deklinaciju. Naravno, pridjevi koji su preuzeli imeničku deklinaciju imenice koju podrazumijevaju pokazuju veći stupanj približavanja imenici, koje se osim kroz značenje pokazuje i deklinacijom. No ipak, znatan pomak u značenju može se primijetiti i u nekih pridjeva čije se značenje odmaklo od prvotnoga pridjevskog značenja, ali čija je deklinacija ostala pridjevskom.

a) poimeničeni pridjevi imeničke deklinacije

U svezi imenice i pridjeva u kojoj je imenica posve jednoznačno i općepoznato određena jezik nerijetko polazi najekonomičnijim putem izostavljajući je iz imeničke sintagme i prenoseći na pridjev njezinu, imeničku deklinaciju. Međutim, primjeri takva pravog poimeničavanja u hrvatskoj redakciji općeslavenskoga književnog jezika rijetki su kao i u hrvatskom jeziku. U poimeničenom pridjevu veza s imenicom toliko je jaka i jednoznačna da neprestan zvon imenice, neprestana i jednoznačna prisutnost njezine konkretnosti daje i imeničku paradigmu pridjevu koji joj je atribut u neizrečenoj, a podrazumijevajućoj imeničkoj sintagmi. Kod poimeničenih pridjeva uz preuzimanje imeničke deklinacije dolazi i do stanovitoga pomaka u značenju. U pregledanom korpusu potvrđeni su samo poimeničeni pridjevi koji su preuzeli imeničku deklinaciju *jutrna*⁴ i *večerna*⁵:

⁴ U *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU* (dalje AR) knj.4, Zagreb 1892–1897, s.v. *jutrena*, natuknica obrađena s gramatičkom odrednicom *f.*, dakle, kao imenica. Isto tako i u *Benešićevu rječniku* (Julije Benešić, *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do Ivana Gorana Kovačića*, Zagreb 1986, knj.4) nalazi se obrađena kao imenica (s.v. *jutrnja*).

...ako si i govorimo n' *jutrnj*....*Hm* f.166 5a
...v(ъ) n(e)d(ě)lju budi spomenutie ot s(ve)t(ъ)съ na v(e)č(e)r(ъ)ni i na *ju-
trni*... *Hm* f.181 6c
...budi spomenutie...k(a)ko n' *vič(e)r'ni* ta)ko i na *jutrnj*...*Hm* f.151 29b

b) poimeničeni pridjevi pridjevske deklinacije

Ovu skupinu u pregledanom korpusu čini niz poimeničenih pridjeva koji se javljaju samo u množini kao *visoke*⁶, *sveti*⁷, *blaženi*, *domaći*⁸, *mrtvi*, *živi*:

...sидитъ o desnoju veličastviê na *visokihъ*...*Hm* f.10 9ba
...kako maslina rodeća i k(a)ko čipres na *visokihъ*...*Hm* f.1 24a ...vzradu-
jut' se s(ve)ti v sl(a)vě i v'zveselet' se na ložehъ svoihъ...*Hm* 169 4a
...i s(ve)tihъ tvoiъ prazd(ъ)n(i)къ čtuće...*Hm* 181 14a
...ki tvóriši trpiti c(ěsa)r(ъ)stviê n(e)b(e)skaê b(la)ž(e)nimъ...*Hm* 172 10a
...vsi bo ee *domaći* duplo odiveni sutъ...*Hm* f.169 23b
...b(o)že ki *živimi* i *mr'tvimi* vkupъ vladaeši...*Hm* f.24 29d

Poimeničeni pridjev *sveti* najčešće je potvrđen uz zamjenicu *tvoi* koja redovito stoji u postpoziciji (iznimno: ...za *tvoiъ s(ve)tiъ prazdnikъ*...*Hm* 150 26c):

...položiše...płti s(ve)tiъ tvoiъ zvěremъ z(e)ml(ъ)nimъ...*Hm* 182 12c
...žr'tva...ku v častъ s(ve)tiъ' tvoiъ' roistva vspominajuće prinosimъ...*Hm*
158 11a

⁵ U AR (knj. 20, Zagreb 1971–1972, s.v. večerŋa) obrađeno s gramatičkom natuknicom *f.*, dakle, kao imenica sa značenjem *večernica*, *večernji blagoslov*. Najstarija rječnička potvrda sa samoga je početka 15. stoljeća...i na *jutrnj* i na *večernj*...*vsagda rečena budi molitva Gospodŋa, tj. Očenaš*...(Benediktinske regule).

⁶ U AR (Zagreb 1971–1972, knj.20, s.v. visoka) natuknica *visoka* obrađuje se u prvom redu kao toponim (dakle, *Visoka*), a potom slijedi i značenje *glavica*, *brdo*, *uzvišenje*. Gramatičku odrednicu *f.* koja kazuje da je riječ o imenici ženskoga roda slijedi naznaka *upravo je f.adj.visoki*. Na ovom primjeru lijepo se može uočiti evolucija pridjeva u *ime* koja se odvija u njihovom međustadiju – poimeničenom pridjevu.

⁷ Poimeničeni pridjev *sveti* u značenju *sveci* potvrđen je vrlo često u sintagmi s priloškom oznakom načina u instrumentalu, o čemu će još biti riječi.

⁸ U AR (knj.2, Zagreb 1884–1886, s.v. domaći) leksem *domaći* ima obradbu značenja podijeljenu u dva dijela. Prvi dio nosi naznaku *kao adjektiv*, drugi *kao supstantiv*. U *Benešičevu rječniku* (isto kao 4) i *Aničevu rječniku* (Rječnik hrvatskoga jezika, Liber, Zagreb 1991) leksem *domaći* javlja se samo s gramatičkom odrednicom pridjeva.

Pridjev *domaći* dobar je, međutim primjer na kojem se može jasno pokazati kako jedan frekventni pridjev može funkcionirati na nekoliko značenjskih, leksičkih i gramatičkih razina:

1. *kao pridjev u službi atributa* (domaća riječ, domaća zadaća, domaća politika, domaća kobasica, domaći život...)
2. *kao pridjev u imeničkoj službi* (...sat zatim naručiše litru domaćega iz obližnje krčme... *Kumičić*)
3. *kao poimeničeni pridjev značenja pripadnik obitelji, osoba bliska obitelji* (kao u primjeru potvrđenom u *Hm*)
4. *kao poimeničeni pridjev koji se upotrebljava kao ime* (...oko plamena zaigrali kolo Domaći, sve sami mužići od jedva po lakta...*I.B. Mažuranić*).

...hodotajućim *s(ve)timъ* tvoimъ...Hm 163 28b

1.1. Poimeničeni epiteti

U pregledanom korpusu potvrđen je poimeničeni epitet *višni* u značenju *Bog*, redovito u određenom obliku (iznimka: *...previšna stvori ego...Hm 189 29b*). U genitivnim oblicima koji su najpotvrđeniji redovit je općeslavenski nastavak *-ago* (nastavak *-ega* potvrđen je samo u jednom primjeru).

...*s(ve)tilъ e(stъ) selo svoe viš'ni...Hm 155 19b*

...*bl(a)go e(stъ) ...pěti imeni tvoemu višni...Hm f.164 16c*

...*ti pr(oro)kъ višnago nar(e)češi se...Hm f.164 20d*

...*ki shranitъ zak(o)нъ višnago...Hm f.176 16a*

...*ki shranitъ zak(o)нъ višnega...Hm f.187 31c*

Kao stanovita vrsta negativnoga epiteta može se tretirati poimeničeni pridjev *nečistivi* u značenju *vrag, đavao, nečastivi*:

...*i ubietъ nečistivoga...Hm f.4 4c*

Značenje ovih epiteta nalaže njihovo pojavljivanje isključivo u jednini.

2. PRIDJEVI U IMENIČKOJ SLUŽBI

Kod pridjeva u imeničkoj službi osjeća se jaka veza s imenicom koja se podrazumijeva i koja znači neku konkretnost definiranu za nju u predloženoj situaciji najvažnijim svojstvom. Ta veza pridjeva i imenice koja se zalihosno podrazumijeva ipak nije toliko snažna da bismo pridjev prestali osjećati pridjevom. Formalno lišen imenice uz koju je kao atribut stajao, pridjev ostaje u onom obliku u kojemu je uz imenicu i bio, tj. najčešće u određenom obliku. Uz njega imenica rezonira još uvijek dovoljno jako da mu time što zalihosno postoji omogućuje da zadrži svoju pridjevsku deklinaciju i, najčešće, određeni oblik; mada je preuzeo imeničku funkciju poimeničeni pridjev ostaje atributom imenice koju podrazumijeva.

Ako smo poimeničene pridjeve opisali kao lekseme koji bi u rječniku stajali (a pokazano je da u većini slučajeva to i jest tako) kao zasebne natuknice, pridjeve u imeničkoj službi valjalo bi obraditi kao pridjeve, jer oni to nedvojbeno i jesu.

Težnja da se prenošenjem imeničke funkcije na pridjev sažme uobičajena, ustaljena sintagma ogleda se i u činjenici da kroz cijeli pregledani korpus nailazimo neprestano na iste primjere, koji se neprestano potvrđuju *i u istim padežima, i u istim sintagmatskim sklopovima*. Tako je obiljem primjera potvrđen pridjev *pravi* javljajući se redovito u nominativu množine *uz prilošku oznaku u instrumentalu* (o čemu je već napomenuto u vezi s poimeničenim pridjevom *sveti*). Uz prilošku oznaku u instrumentalu javlja se također redovito i pridjev *čisti*:

...*pravi sr(ъдъ)семъ... Hm f.150 21d, 175 18d, 173 22a, 163 2d, 162 6a, 160 5d, 158 16b*

...*čistъ sr(ъдъ)семъ...Hm f.3 23c*

...*čisti sr(ъдъ)семъ... Hm f.187 6a*

...směrenie d(u)h(o)mь... *Hm* f.182 22b

Vrlo čest pridjev *pr(a)v(ь)d(n)i* potvrđen je u genitivu jednine uvijek u sintagmi *usta pr(a)v(ь)d(ь)n(a)go* (*Hm* f.181 8c, f.177 12c, f.157 9b, f.163 9a...), a najčešće se javlja u nominativu, genitivu i dativu množine:

...prav(ь)d(ь)ni ubo vzeselet' se v' veseli...*Hm* f.163 10c

...za vsihь pr(a)v(ь)d(ь)nihь častь...*Hm* f.186 29d

...pr(a)v(ь)d(ь)nihь d(u)še v ruci b(o)ži sutь...*Hm* f.186 22d

...pr(a)v(ь)d(ь)nimь podobaet' pohvala...*Hm* f.177 20a

...s(ь)p(a)s(e)nie že pr(a)v(ь)d(ь)nimь...*Hm* f.163 3c

Vrlo su česti primjeri:

...o desnoju⁹ mne...*Hm* f.188 5d

...rci da sedeta sie dva s(i)na moe edinь o desnoju, a drugi o šuju t(e)be...*Hm* f.171 15a

...sědi o desnoju meme...*Hm* f.150 9b

...předasta c(ěsa)r(i)ca o desnoju t(e)be...*Hm* f.162 23c

U primjeru *...i ěvi se emu anj(e)lь g(ospodь)nь stoe o desnoju stranu oltara*...*Hm* f.164 9b, zanimljivo je vidjeti kako i pisac teksta osjeća finu iznijansiranost i pravo mjesto upotrebe pridjeva u imeničkoj službi; upotrebljava ga tamo gdje zalihosno podrazumijeva imenicu *strana*, ali samo u slučajevima u kojima je riječ s koje strane *Bogu* se tko (što) nalazi. Kad je valjalo reći da se anđeo nalazi zdesna oltaru, on piše *...o desnoju stranu*. Isto tako, i u *Petrisovu zborniku*¹⁰ stoji primjer *...o desnoju oca...*, ali *...na desnu stranu, a hude na lěvu stranu...* kad se strane ne određuju u odnosu na Boga. U ovim je primjerima statičnost i tradicijska determiniranost sintagme *o desnoju* (dakle, isključivo kad je to desno *Bogu*) vidljiva i u tome što se u njoj, za razliku od ostalih navedenih primjera, beziznimno upotrebljava općeslavenski morfološki nastavak.

Iz svih danih primjera vidi se da se pridjevi u imeničkoj službi javljaju češće u množini, a može se to potkrijepiti i brojnim drugim:

...slěpie pros(věti)...*Hm* f.173 12d,...da postidet se grdi da ne postiju se...*Hm* f.188 12c,...ne tribujut' zdravi vrača da boleći...*Hm* f.181 9b,...ne r vni lukavimь ni zavii...*Hm* f.181 11c,...podai pokornimь...*Hm* f.157 10c,...věrnje tvoe...*Hm* f.158 19d,...i iskrn'ne ee privedut se t(e)bě...*Hm* f.152 31c,...k prinosom věrnihь prizri...*Hm* f.150 24c,...v očiju bezumnihь...*Hm* f.186 30a.

⁹ U paralelnim tekstovima (*Ro, Nh, Ill4*) redovito se nalazi oblik *desnuju*. Nastavak *-oju* < *ojo* < *ojo* tumači se disimilacijom po nazalitetu i naslanjanjem na glavnu promjenu (*bosojo prema ženjo*) *Hamn, staroslavenska gramatika, Školska knjiga, Zagreb 1974*. Oblik *desnoju* valja shvatiti kao korak prema imeničkoj deklinaciji i težnju k potpunom, pravom poimeničavanju.

¹⁰ E. Hercigonja, *Tendencije dijakronijskog razvitka fleksije pridjeva i zamjenica u jeziku hrvatskoglagoljskih zborničkih tekstova 15. stoljeća*, *Filologija* 11, Zagreb 1982–1983, str. 27.

I ostali, nenađeni primjeri potvrđuju da je tako, mada se ni javljanje pridjeva u imeničkoj službi u jednini ne može proglasiti iznimnim:

...i dlani svoi stegni k *ubogomu*...Hm f.169 20b,...prelomi *lačučumu* hlěb tvoi...Hm f.26 18d,...ni *pohočeši iskrnega* tvoega...Hm f.19 5d...ljubi *iskrneg*a...Hm f.19 9d.

Može se, međutim, ustvrditi da je za obavijest koju predaje sintagma u kojoj se nalazi pridjev u imeničkoj službi u pregledanom korpusu u većini slučajeva posve nevažno nalazi li se on u jednini ili u množini. Pažljivim promatranjem primjera vidljivo je da bi se u gotovo svima pridjev u jednini mogao zamijeniti istovjetnim u množini i obratno, a da do promjene u značenju ne bi došlo. Upravo zbog toga što je osobina ono što definira svojega nositelja redovito je riječ o primjerima u kojima pridjev u imeničkoj službi, javljao se u jednini ili u množini, ne utječe na obavjesnost sintagme, osim što jednina daje laganu nijansu jačega naglašavanja osobine; zbog svoje rjeđe uporabe nalazi se dublje u stilskom inventaru.

Iz navedenoga proizlazi mogućnost bogatoga stilskog variranja teksta kojom se autor obilno služi:

...kako ne do k(o)n(ь)ca zab'venъ budetъ *ubogi* i kako trpěnie *ubogihъ* ne *pogibnetъ* do k(o)n(ь)ca...Hm f.20 23d

...da suditi v'čnetъ pr(a)v(ь)du *ubogimъ*...Hm f.4 1c

...i dlan svoi stegnu k *ubogom*...Hm f.169 20b

...ra(sto)či i razda *ubogimъ*...Hm f.173 31c

Potvrdu o uporabi pridjeva u imeničkoj službi s punom sviješću da se radi o snažnom stilskom sredstvu daju i primjeri u kojima je prisutno variranje uporabe pridjeva u imeničkoj službi i imenice koja je nositelj njegova značenja:

...ne pridohъ bo prizvati pr(a)v(ь)dnih da *grišnike* v pokaenie...Hm f.181 17b,

...ne pridohъ bo prizvati pr(a)v(ь)d(ь)nihъ da *grišnihъ* v pokaenie...Hm f.181 12d¹¹,

...s mitari i *grišniki* uč(i)t(e)лъ v(a)šъ estъ...Hm f.181 7d.

2.1. Pridjevi srednjega roda u imeničkoj službi

Poimeničavanje i stupanje u imeničku službu pridjeva muškoga i ženskoga roda daleko je češće i uobičajenije nego u pridjeva srednjega roda. Osim toga, značenje takva pridjeva u imeničkoj službi posve je specifično.¹² Naime, u pridje-

¹¹ paralelno pridjevu *grišnihъ* u Hm, u *Ro* stoji *grěšn(i)ki*, u *Nh* *grěšnike*, a u *Ill4* *grěšnik*'.

¹² Pridjev i inače najrjeđe poprima imeničku funkciju kada je srednjega roda; ova vrsta poimeničavanja množine srednjega roda posve je rijetka u suvremenom hrvatskom jeziku i svakako je preostatak iz praslavenskoga jezičnog stanja. I inače pridjev se najrjeđe poimeničuje ili stupa u imeničku službu kad se nalazi u srednjem rodu, mada se i za to može naći primjera. Tako je u crkvenoj terminologiji ustaljen termin *presveto*, a najučestaliji poimeničeni pridjevi srednjega

va srednjega roda u imeničkoj službi ne dolazi do individualizacije svojstva; pridjevom se izriče osobina koja podrazumijeva sve nositelje definiranoga svojstva, stanovitu ukupnost konkretnosti; po svom značenju on je identičan s neodređenim pridjevom u imeničkoj službi (točka 2.2.). Pridjevi srednjega roda u imeničkoj službi najčešće su potvrđeni u akuzativu množine, redovito s općeslavenskim akuzativnim nastavkom *-aē*:

...i pridruži *nižnaē* k višnimъ...*Hm* f.157 29c

...n(a)мъ *protivnaē* toboju pomagajućimъ...*Hm* f.176 18b

...da pričešćenie sie taini da naučit n(A)сѣ z(e)ml(ь)скаē *nenavid(ēt)*, a n(e)b(e)скаē *vzljubiti*...*Hm* f.2 29c

Pridjev srednjega roda u jednini potvrđen je samo u primjeru:

...vina i *kisela* ne piti vačnetъ...*Hm* f.164 20b

u kojem se u potpunosti stapa i umnožava identičnost značenja pridjeva srednjega roda i neodređenoga pridjeva u imeničkoj službi.

2.2. Neodređeni pridjevi u imeničkoj službi

Mnogi istraživači značenja određenoga i neodređenoga pridjevskoga vida složili su se u tvrdnji da je dulji, određeni oblik pridjeva prvobitno imao značenje supstantiviziranoga pridjeva koji je isticao svojstvo ili osobinu predmeta o kojemu je riječ. Međutim, jedan od najtemeljitijih istraživača značenja pridjevskih oblika u općeslavenskom književnom jeziku, Tolstoj, upozorava da upotreba pridjeva u nominalnoj funkciji, obilježavanje predmeta pomoću osobine za njega obično najkarakterističnije i postojane nije uvijek vodila upotrebi određenoga oblika pridjeva.

Ta činjenica potvrđena je i u pregledanom korpusu. Najveći broj pridjeva u imeničkoj službi u određenom je obliku. Međutim, i neodređeni pridjev nerijetko je potvrđen u imeničkoj službi.

Kod neodređenoga pridjeva u imeničkoj službi redovito ne dolazi do individualizacije svojstva; kod određenoga ona je jača ili slabija (od svih primjera danih u ovom radu najjača je u primjerima... *desnoju*..., najslabija u primjerima pridjeva srednjega roda u imeničkoj službi). U imeničkoj sintagmi koju neodređeni pridjev podrazumijeva umjesto imenice koja točno definira nositelja relevantnoga svojstva moglo bi redovito stajati *bilo tko*, *bilo što*, *svaki*, *svi*; jedina važna informacija o nositelju svojstva je da posjeduje određenu osobinu. Na pitanje *koji?* odgovara se: *onaj koji je kakav*, *svaki koji je kakav*. Evo primjera:

...bole bo ti e(сѣ) *hromu* ili *bēd'nu* v životъ v(ě)č(ь)ni vniti nere dvi ruci ili dvi nozi *imuću* v'vrženu biti vъ og'nъ v(ě)č(ь)ni...*Hm* f.183 9b¹³,

roda su *dobro*, *zlo*, *muško*, *žensko*, *mlado*, *staro*.

¹³ Ova vrsta poimeničavanja zamjetljiva je ponajviše u sintagmatskim sklopovima poput ovoga, koji zvuče gotovo poslovično. Pa i danas poslovice su u hrvatskom jeziku mjesta na kojima se u najvećem broju slučajeva može zamijetiti ova vrsta preuzimanja imeničke funkcije kod neodre-

...ljubi neliceměr'na...*Hm* 18 8b.

Odnos jednine i množine kod neodređenih pridjeva u imeničkoj službi sličan je već opisanomu i općenito važećemu za najveći dio pridjeva u imeničkoj službi. Promjena broja (u ovom slučaju jednine u množinu jer je neodređeni pridjev u množini u imeničkoj službi potvrđen samo u primjeru...*utvrjeni věroju pod tvoimъ zaščiceniem shrani...**Hm* f.158 17d) posve je lako zamisliva. Ipak, možda se tu ne bi moglo govoriti o potpuno nepromijenjenom značenju; u primjeru:

...*slipi videt' hromi hodetъ prokaženi očiščajut'se glusi slišetъ mrtvi vstajutъ...**Hm* f.2

neodređeni jedninski oblici sugerirali bi ipak da Isus čini čudesa na svakoj vrsti bolesnika pokazujući svemoć na određenom mjestu i u određenom vremenu. Tu svemoć množinski oblici protežu u svezremenost i sveprostornost.

Uporabu neodređenih pridjeva u imeničkoj službi mogli bismo promotriti i u svezi s onim što je rečeno o odnosu broja pridjeva u imeničkoj službi i njihovim variranjem kao stilskim sredstvom. Napomenuto je da pridjev u jednini ima snažnije, ekspresivnije značenje; još snažnije svojom kratkoćom i zgusnutošću djeluje neodređeni pridjev, intenzificirajući, naglašavajući, zgusnjavajući i time uopćujući značenje. Uostalom, upravo uporaba pridjeva u imeničkoj službi u jednini, a često i u neodređenom obliku tipična je za jezik poslovice, kojoj je cilj što kraće i dojmljivije izraziti opće¹⁴.

2.3. Participi u imeničkoj službi

Participi u imeničkoj službi potvrđeni su obiljem primjera. I ta činjenica svjedoči o tome da je intenzivna upotreba participi u imeničkoj službi duboko ukorijenjena u općeslavenskom književnom jeziku i da se u njegovoj hrvatskoj redakciji javlja kao snažan arhaični i stilski element.

Za participe u imeničkoj službi vrijedi sve što je naprijed rečeno za pridjeve; često stupaju u stalne sintagmatske veze, potvrđeni su uz prilošku oznaku načina u instrumentalu (*směrenie d(u)h(o)m...**Hm* f.182 22b). Potvrđeni su uglavnom u množini:

...i slišav'se okolo živući...*Hm* f.164 30d,...milostiju *prosvećeni i naučeni...**Hm* f.153 14d,...*sidećihъ cićъ š' nimъ ne hoti otreći se nei...**Hm* f.178 3b...t(e)bi služećimi,...*Hm* f.182 23c,...ugodi irudu i *sidećimъ š' nimъ...**Hm* f.178 21a,...m(i)l(o)st(i)въ budi vsimъ varijućimъ k t(e)bě...*Hm* f.160 27c...,

a u jednini rjeđe, uglavnom u određenom obliku:

---

denoga pridjeva, kao što pokazuju i primjeri već dani u tekstu.

¹⁴ O tome da li je to doista tako postoje brojne rasprave. Najpoznatija zagovornica gore spomenute teze je *Seliščeva*. U prilog toj tezi, međutim, osim poslovice govori svakodnevno i jezik tiska. Navedimo samo primjer iz *Večernjeg lista* kojim je naslovljen članak o rušenju spomenika N. Tesli: *Sraman čin*.

...i prietъ knigi ot desnice *seděčago* na prestolě...*Hm* 185 21d,...daei sěme *sějućumu*...*Hm* f.173 2d,...онъ отвѣдавъ *govorećumu* i r(e)če...*Hm* f.169 31c...

Tek iznimno potvrđeni su u neodređencm obliku:

...obi oci *imuću*...*Hm* f.183 9b...koga *gređuca* prop(o)v(ě)dě isprosi n(a)m u nego životъ věčni...*Hm* f.164 6c.

3. ZAKLJUČAK

Misalni je tekst, zahvaljujući svojoj svrsi, pravo vrelo poimeničenih pridjeva i pridjeva u imeničkoj službi; oni su sredstvo koje najbolje omogućava da se u prvi plan istakne svojstvo, osobina. Sažimajući u sebi cijelu imeničku sintagmu, poimeničeni pridjevi i pridjevi u imeničkoj službi svojim nas oblikom obavještavaju do koje je mjere došlo do individualizacije svojstva. Ona je svakako najjača u pravih poimeničenih pridjeva; u pridjeva u imeničkoj službi kreće se od snažne (primjeri poput...*o desnoju*, *o šuju*...) do njezina nepostojanja (primjeri poimeničene množine srednjega roda pridjeva i neodređeni pridjevi u imeničkoj službi). Do prenošenja obavjesnosti cijele imeničke sintagme na atribut – pridjev dolazi u sintagmama dobro poznatoga značenja koje se upotrebljavaju u ustaljenim gramatičkim konstrukcijama i sintagmatskim vezama koje su ustaljeni parametri jezika hrvatskoglagoljskih misala. Pokazuje to i redovito posezanje za općeslavenskim morfološkim inventarom, vidljivo u većini primjera navedenih u ovom radu. Variranje uporabe jedninskih i množinskih oblika poimeničenih pridjeva te njihova naizmjenična uporaba s istoznačnim imenicama pokazuje da su poimeničeni pridjevi i pridjevi u imeničkoj službi bili u velikoj mjeri i snažno sredstvo oblikovanja stila i razbijanja monotonije teksta.

Summary

NOMINALIZED ADJECTIVES AND ADJECTIVES IN NOMINAL FUNCTION IN THE HRVOJE'S MISAL

The paper starts with the pieces that nominal adjectives as well as adjectives in the nominal function condemn in themselves the whole nominal phrase and inform us of the riched level of individualization. The author trys to explain the shift in the meaning and function of the phrase in which the adjectiv, from a minor constituent, becomes its carrier. This phenomena are analysed on the text of the Hrvoje's misal which is one of the most important Croato-Glagolitic codices.